

«Il n'y a pas de hors-texte»: το Μουσείο της Ακρόπολης και τα απόνερα του ιδεαλισμού

Δημήτρης Πλάντζος

Ο Δημήτρης Πλάντζος διδάσκει κλασική αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Το πρόσφατο ερευνητικό του έργο επικεντρώνεται στις νεωτερικές προσλήψεις του κλασικού πολιτισμού. Τελευταία δημοσίευση (επιμέλεια): Παγκοσμιοποίηση και Εθνική Κουλτούρα (Αθήνα 2009). (dkplantzos@yahoo.gr)

There is no 'Greek' history out there; there is no origin of western European culture to be found. There are only the tattered residues of times past, still clinging on now. All else is created, emergent in our dialogue with these material remains.¹

Η ανέγερση του Νέου Μουσείου Ακρόπολης, και η έναρξη της λειτουργίας του τον Ιούνιο του 2009, γέννησαν προσδοκίες για μια συστηματική επανεξέταση του τρόπου με τον οποίο ο κλασικός πολιτισμός προσλαμβάνεται τόσο από τη δυτική νεωτερικότητα όσο και από την εγχώρια, νεοελληνική εκδοχή της. Ήδη, όμως, από τη βραδιά των εγκαινίων, έγινε ευρέως αντιληπτό ότι το Μουσείο είχε σχεδιαστεί ως εθνικό «σύμβολο αυτοπεποίθησης», ως ιερό ίνδαλμα ενός εξιδανικευμένου ελληνικού παρελθόντος το οποίο αναμένεται να αποτελέσει «αστείο πηγή έμπνευσης για το μέλλον». ² Η εμμονή στην παραδειγματική χρήση του κλασικού πολιτισμού ως αισθητικού, φιλοσοφικού, ακόμη και πολιτικού προτύπου για την Ελλάδα – αλλά και τη Δύση γενικότερα – στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα είναι, πιστεύω, ο λόγος για τον οποίο η επανέκθεση των γλυπτών και των άλλων ευρημάτων από την αθηναϊκή Ακρόπολη είναι τόσο απογοητευτική: τα αντικείμενα εκτίθενται ως «έργα τέχνης» των οποίων η αισθητική αξία είναι παγκοσμίως γνωστή – και επομένως δεν χρειάζεται να σχολιαστεί ή να τεκμηριωθεί εκ νέου – ενώ η ιστορική / πολιτισμική τους σημασία σχεδόν αγνοείται ολοκληρωτικά, καθώς υποτάσσεται στην (υπονοούμενη) αισθητική τους υπεροχή.

Τόσο από το επιστημονικό προσωπικό του Μουσείου όσο και από τους έλληνες δημοσιογράφους εξαιρείται το γεγονός ότι στη νέα έκθεση τα αντικεί-

μενα αφήνονται «να μιλήσουν μόνα τους» στον θεατή, ³ παρακάμπτοντας τις νεωτερικές παρεμβάσεις των επιστημόνων / αρχαιολόγων με τις αναλυτικές μεθόδους τους που απειλούν να ακυρώσουν τον μεταφυσικό σύνδεσμο του κοινού με το αρχαίο έκθεμα. Η πεποίθηση ότι η (ξενόφερτη) νεωτερικότητα εμποδίζει τον έλληνα (κατά πρώτο λόγο) θεατή να επικοινωνήσει απ' ευθείας με την ουσία του κλασικού πολιτισμού, με τον οποίο τον συνδέουν δεσμοί γεωγραφικής και βιολογικής καταγωγής έχει μακρά γενεαλογία στη νεοελληνική σκέψη: υιοθετήθηκε κατά τον ύστερο δέκατο ένατο αιώνα με σκοπό να λειτουργήσει ως αντίδοτο κατά της δυτικής αλλοτρίωσης, και ως επιχείρημα υπέρ της «ελληνικής εξαίρεσης». ⁴ Προσποιούμενο ότι παρακάμπτει επιτυχώς τις νεωτερικές διαμεσολαβήσεις που κινδυνεύουν να αλλοιώσουν την αρχέγονη «ουσία» των κλασικών καταλοίπων, το Μουσείο επιχειρεί να τεθεί έξω και πέρα από τη συζήτηση, να καθιερωθεί ως μνημείο του (κλασικού) εαυτού του, ανακυκλώνοντας στερεότυπα τα οποία το ίδιο δεν μοιάζει να κατανοεί.

Στο κείμενο που ακολουθεί θα προσπαθήσω να θέσω το πρόβλημα στη θεωρητική του βάση υποστηρίζοντας ότι το υλικό κατάλοιπο του παρελθόν-

¹ Shanks (1996, σ. 390).

² Από τον χαιρετισμό του τότε πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή: βλ. Πλάντζος (2009, σ. 16).

³ Πβ. τη δήλωση του προέδρου του Δ.Σ. του Μουσείου, κ. Δ. Παντερμαλή στην Μ. Αδαμαπούλου, *Ta Néa* (19.6.2010): «Θελήσαμε να αφήσουμε τα εκθέματα να μιλήσουν στον επισκέπτη και εκείνος να αναπτύξει μαζί τους μια ουσιαστική επαφή και όχι να έχει μια διδασκαλικού τύπου εμπειρία». Παρόμοιες απόψεις ο κ. Παντερμαλής έχει εκφράσει και αλλού, πβ. <http://omogeneia.ana-mpa.gr/press.php?id=10417> (τελευταία επίσκεψη 10.7.2010).

⁴ Βλ. Peckham (2001, σσ. 76-88).

τος δεν μπορεί να νοηθεί ως αυθύπαρκτο ον, έξω από την ίδια την πρόσληψη του παρελθόντος αυτού. Το Μουσείο Ακρόπολης εμμένει στην ιδεαλιστική παραδοχή ότι η ουσία των πραγμάτων πρέπει να αναζητηθεί πίσω και κάτω από τις ποικίλες διαμεσολαβήσεις που τη συσκοτίζουν. Η αποτυχία της επαπέκθεσης να θέσει εκ νέου κάποια – έστω – από τα προβλήματα σχετικά με τον κλασικό πολιτισμό, την ιστορία, την ουσία και την πρόσληψή του, επιβεβαιώνει – πιστεύω – την πεποίθησή μου ότι αγνοώντας τις διαμεσολαβήσεις γύρω από το αντικείμενο αγνοούμε το ίδιο το αντικείμενο, αδρανοποιώντας την πολιτισμική του αξία και ότι, εν τέλει, όταν μιλάμε για το παρελθόν, μιλάμε ταυτόχρονα, είτε το θέλουμε είτε όχι, και για την πρόσληψή του.

Αν οι στρουκτουραλιστές του εικοστού αιώνα επένδυσαν μεγάλο κομμάτι του πνευματικού τους κεφαλαίου στην πεποίθηση ότι κάθε πολιτισμική διάδραση αποτελεί ένα ολοκληρωμένο – και αυστηρά κωδικοποιημένο – σύστημα σημασιών (ένα «κείμενο»), οι μεταδομιστές επίγονοί τους απέρριψαν με αποφασιστικότητα τη βεβαιότητα πως το κείμενο αποτελεί μια αλήθεια που «μιλάει από μόνη της» περιμένοντας να ανακαλυφθεί από τον έμπειρο αναγνώστη.⁵ Το κέρδος από αυτήν την εξέλιξη υπήρξε η ανατροπή της παραδεδεγμένης αντίληψης περί διαφανούς («αντικειμενικού») λόγου, κληροδότημα της παραδοσιακής δυτικής φιλοσοφίας από τον Πλάτωνα έως τον Διαφωτισμό, και η συνειδητοποίηση ότι το κείμενο αποτελεί συγκρουσιακό τόπο ανοιχτών σηματοδοτήσεων και ότι – κατά συνέπεια – ο πολιτισμός δεν είναι απλώς έκφραση μιας προϋπάρχουσας, απαρσάλευτης δομής.⁶ Η ειρωνεία, βέβαια, έγκειται στο γεγονός ότι οι «τρεις ιεράρχες» του μεταδομισμού (ο ύστερος Barthes, ο Foucault και ο Derrida) μεγιστοποίησαν την εμβέλεια του κειμένου πριν προχωρήσουν στην αποδόμησή του, ή μάλλον επέκτειναν την κειμενολογική θεώρηση και σε κάθε μορφή πολιτισμικής ανταλλαγής, και κυρίως στην εικόνα. Ο πολυχρησιμοποιημένος αφορισμός του Derrida, *il n'y a pas de hors-texte*,⁷ υποστηρίζει ότι δεν μπορεί να υπάρξει εξωτερική («αντικειμενική») ανάγνωση της πολιτισμικής πληροφορίας, καθιστώντας σαφές ότι ο αναγνώστης της διαδραματίζει ενεργότερο ρόλο από τον *δημιουργό* της.⁸

5 Βλ. Caplan (1988).

6 Βλ. Πλάντζος (2007, σσ. 574-577).

7 Derrida (1997, σ. 158).

8 Βλ. και Derrida (1978a, σσ. 154-168, 278-293· και 1997, σσ. 65-73).

Οι ιδέες αυτές, και η επαπειλούμενη καθιέρωσή τους, φέρνουν σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση την αρχαιολογία: αφ' ενός απειλείται η, εδραιωμένη σε έναν ψευδεπίγραφο καρτεσιανό ορθολογισμό, πεποίθηση ότι η πληροφορία είναι *a priori* δεδομένη (πριν την σύνθεση του κειμένου από τον δημιουργό του) και ότι η ακεραιότητά της ως «αλήθειας» δεν εξαρτάται ούτε από το κείμενο ούτε από τον αναγνώστη του (αυτό που ο Derrida αποκάλεσε απορριπτικά «μεταφυσική της παρουσίας».)⁹ Αφ' ετέρου, απειλείται η αυθεντία του δημιουργού ως προνομιακού συζητητή – παρόχου της πληροφορίας (αυτό που ο Barthes πρώτος αποκάλεσε «ο θάνατος του δημιουργού».)¹⁰ Αυτές οι δύο προκλήσεις κλονίζουν τον ίδιο τον επιστημολογικό ιστό της αρχαιολογίας – ως ανακάλυψης, μελέτης, ερμηνείας, έκθεσης, προβολής και αξιοποίησης των υλικών καταλοίπων («σημείων») του παρελθόντος – και απειλούν να ακυρώσουν το έργο της, καταδεικνύοντας τις επιστημονικές αντιφάσεις της καταστατικής της ιδεολογίας. Μπορεί να υπάρξει αρχαιολογία *hors-texte*!¹¹

Η πίστη στην υπόσταση του *δημιουργού* (είτε πρόκειται για τον αρχαίο «καλλιτέχνη» / κατασκευαστή είτε για τον σημερινό «επιστήμονα» / αρχαιολόγο) ως καρτεσιανού υποκειμένου που μεταδίδει πολιτισμικά μηνύματα των οποίων ο ίδιος είναι ο αυθεντικός εκφραστής, και στη μεταφυσική ιδιότητα της «επιστημονικής» γλώσσας να ανασυστήσει το παρελθόν ως οντολογία του παρόντος, παγιδεύει την αρχαιολογία στη φενάκη της *αναπαράστασης*. Πρόκειται για την παραδοχή ότι κάθε πολιτισμικό κατάλοιπο αποτελεί αυθεντική, αυτοτελή, αδιαμεσολάβητη και ολοκληρωμένη έκφραση μιας ευρύτερης ιδέας – ενός πολιτισμικού *μηνύματος*, με άλλα λόγια, το οποίο νομιμοποιείται και καταξιώνεται λόγω της αρχαιότητάς του. Και είναι, φυσικά, το μουσείο, το *κάθε* μουσείο, ο τόπος όπου η συνήθης πρακτική της μονοδιάστατης αναπαράστασης (η συστηματική, δηλαδή, χρήση υλικών καταλοίπων ενός πολιτισμικού φαινομένου ώστε να παραχθούν μηνύματα που αφορούν την ολότητα του φαινομένου αυτού) βρίσκει την εφαρμογή της, συναντώντας παράλληλα και τα όριά της. Το αρχαιολογικό κείμενο (η έκθεση) εμφανίζεται ως η αδιαμεσολάβητη – και αδιαπραγμάτευτη – εικόνα του παρελθόντος, μια άμεση αναπαράστασή του, ανέγγιχτη και από τον χρόνο και από κάθε νεωτερικό φίλτρο. Το σημαίνον καθίσταται έτσι σημαϊνόμενο του

9 Derrida (1978a, σ. 281).

10 Barthes (1977, σσ. 142-148).

11 Βλ. Olsen (1990)· Plantzos (2008).

εαυτού του και το «μήνυμα» περιορίζεται απλά στην παρουσία του εκθέματος.¹² Το παρελθόν εμφανίζεται, επομένως, ως ένα ολοκληρωμένο αφήγημα έτοιμο προς κατανάλωση, ένα αφήγημα που αποτελεί τόσο αναπαράσταση της Ιστορίας όσο και οριστική ερμηνεία της.¹³ Η διαπίστωση ότι τα πολιτισμικά κείμενα δεν είναι «αντικειμενικές» μαρτυρίες, που μεταφέρουν αυτούσια στοιχεία της εποχής τους έχει οδηγήσει, πάνω από είκοσι χρόνια τώρα, σε αυτό που στις πολιτισμικές σπουδές έχει ονομαστεί «κρίση της αναπαράστασης»,¹⁴ η οποία δεν φαίνεται να έχει επηρεάσει το λογοκεντρικό παράδειγμα της μουσειολογίας (και όχι μόνον της ελληνικής). Αγωνώντας ότι, στην ουσία, ως αρχαιολόγοι αποδομούμε τον υλικό πολιτισμό με σκοπό να συνθέσουμε μια προσομοίωσή του στη δική μας επιστημονική μετα-γλώσσα,¹⁵ δημιουργούμε εκθέσεις ανίκανες να συνδιαλλαγούν με την πολυσημία και την πολυεπικοινωνιακή εστίαση των κοινωνιών στις οποίες απευθυνόμαστε. Το (μετα)κείμενο μετατρέπεται έτσι σε *αντικείμενο* / έκθεμα που παγιδεύει τον αποδέκτη του σε ένα ήδη ολοκληρωμένο ερμηνευτικό αφήγημα. Η έμμομη πίστη στην μονοδιάστατη υπόσταση του «πραγματικού» αγνοεί την αλληλουχία των σημειωμένων που αυτό περικλείει.¹⁶

Το «νέο» Μουσείο της Ακρόπολης δεν φαίνεται να πτοείται από τέτοιους κινδύνους. Αντιθέτως, μοιάζει να επιθυμεί μια περαιτέρω οπισθοδρόμηση από βήματα που είχαν επιτευχθεί (και) στην ελληνική μουσειολογία τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Η αυτάρεσκη παράθεση-επίδειξη των «αριστουργημάτων» που στεγάζει τούς αφαιρεί κάθε δυνατότητα διάδρασης με το κοινό (ένα κοινό όχι απαραίτητα αποτελούμενο από ομοιογενείς και σαφώς διακριτές μεταξύ τους ομάδες) και φανερώνει μια δομική ανεπάρκεια όσον αφορά την επίτευξη της αποστολής του.¹⁷

Οι προβαλλόμενες ως καινοτομίες του (ο οπτικός «διάλογος» με την Ακρόπολη, η έκθεση των αρχαίων στο «φυσικό αττικό φως», κ.λπ.) δεν είναι παρά αυτοσχεδιαστικές αναδρομές στον περιβαλλοντικό ντετερμινισμό των γερμανών εκπροσώπων του ρομαντισμού του δεκάτου ενάτου αιώνα, ενώ παράλληλα εξυπηρετούν το εθνικό αφήγημα περί του ενιαίου, γη-

γενούς και συνεχούς ελλητισμού.¹⁸ Πίσω τους, όμως, κρύβεται ένας λόγος σαφέστερα πιο συντηρητικός αν όχι αποκάλυπτα αντιδραστικός. Προσποιούμενοι ότι «αφήνουμε τα εκθέματα να μιλήσουν μόνα τους», υποκρινόμαστε ότι δεν βλέπουμε το πλέγμα διαδικασιών πρόσληψης και οικειοποίησης που τα περιβάλλει αντίθετα, ισχυριζόμαστε ότι η αντιστοιχία από το σημαίνον (έκθεμα) στο σημαινόμενο (πολιτισμική πληροφορία) είναι όχι μόνον αμφιμονοσήμαντη, αλλά και ανέγγιχτη από τη δική μας διαμεσολάβηση. Ως εκ τούτου, η πληροφορία εκμηδενίζεται από την καθηλωτική παρουσία του εκθέματος με αποτέλεσμα το τελευταίο να μετατρέπεται σε ένα *σημαινόμενο* που αναφέρεται αποκλειστικά στον εαυτό του. Ο «επιστημονικός», δήθεν αδιαμεσολάβητος λόγος του αρχαιολόγου υποκαθιστά έτσι την πολιτισμική πληροφορία που *υποτίθεται* ότι αναζητά ο θεατής: φτάνοντας μπροστά στο αέτωμα του αρχαϊκού ναού της Ακρόπολης, ο επισκέπτης του νέου Μουσείου διαβάζει πως πρόκειται για «σίμη και καταέτιο γείσο», έτσι, χωρίς περαιτέρω εξηγήσεις. Η ερμητικά κλειστή στον επιστημονισμό της λεζάντα (που θα άφηνε στο σκοτάδι ως προς το νόημά της και... πολλούς προπτυχιακούς φοιτητές κλασικών σπουδών) προσφέρει και μετάφραση στα αγγλικά για τους αλλοδαπούς επισκέπτες μας («*sima and raking geison*»!) γραμμένη, θα έλεγες όχι για να δώσει μια πληροφορία στον όποιον ενδιαφερόμενο, αλλά για να τον αποτρέψει από κάθε παραπέρα αναζήτηση. Σε πρώτο επίπεδο, αυτή η κραυγαλέα επίδειξη σχολαστικού σολιψισμού θυμίζει την ιεροτελεστία της απρόσωπης – κατ'επίφαση ορθολογιστικής, αλλά στην πραγματικότητα απόλυτα εμπειριστικής – ταξινόμησης για την οποία ζουν οι «καλοί γραφειοκράτες», που, όπως παρατηρεί ο Gellner σχολιάζοντας τον Weber, αποτελούν τη ραχοκοκαλιά του εθνικού κράτους στη μετά τη βιομηχανική επανάσταση εποχή.¹⁹ Η έμμομη ότι το «πραγματικό» (δηλ. αυτό που βλέπουμε) είναι το (μόνο) «αληθινό» (δηλ. το μόνο που αξίζει και πρέπει να μας απασχολήσει ως μήνυμα του εαυτού του, ως σημαίνον και σημαινόμενο ταυτόχρονα) αποτελεί τη βάση της γραμμικής, αφηγηματικής ιστορίας στην οποία βασίστηκαν οι επιστημονικές πειθαρχίες του δεκάτου ενάτου αιώνα.²⁰ Και, όπως έχει επισημάνει ο Hayden White, η γραμμική ιστοριογραφία αποτελεί την καταλληλότερη αναπαραστατική πρακτική για την εκπαίδευση του «νομοταγούς» πολίτη.²¹

12 Πβ. Derrida (1978β, σ. 22).

13 Πβ. Barthes (1967, σσ. 26-27).

14 Πβ. Marcus και Fischer (1986).

15 Πβ. Olsen (1990, σ. 195).

16 Βλ. Barthes (1977, σσ. 15-51).

17 Πβ. James (2009).

18 Πλάντζος (2009).

19 Gellner (1983, σσ. 19-24).

20 Πβ. White (1980).

21 White (1987, σσ. 83-103). Όχι τυχαία, στην προμετωπίδα του βιβλίου του ο White επικαλείται τον Barthes: «Le fait n'a jamais qu'une existence linguistique»!

Η κηδεμονία της αναπαράστασης ακυρώνει τη διάδραση με τον θεατή-επισκέπτη-αναγνώστη είτε πρόκειται για εκθέσεις όπως αυτή στο νέο Μουσείο Ακρόπολης όπου επιχειρείται η «διαφανοποίηση» του κειμένου μέσω της αδιαμεσολάβητης (υποτίθεται) παράθεσης των αντικειμένων, είτε για εκθέσεις με πιο σύνθετη μουσειολογική άποψη, όπου η παρέμβαση του επιστημονικού λόγου είναι τόσο έντονη ώστε, στην ουσία, να εκτίθεται μόνον *κείμενο*. Στο Μουσείο Ακρόπολης, από τη μια πλευρά, η ανάδειξη των εκθεμάτων σε αυτοτελή πολιτισμικά τεκμήρια (που «μιλούν μόνο τους στον θεατή») υποβαθμίζει κάθε πολιτισμική τους συνάφεια, εξαφανίζοντας – «διαφανοποιώντας» – το *κείμενο* των αλληπάλληλων διαμεσολαβήσεων μέσω των οποίων η ελληνική και παγκόσμια νεωτερικότητα προσλαμβάνει τα αντικείμενα αυτά. Με άλλα λόγια, αυτή η προσέγγιση εμφανίζει τα εκθέματα ως αυθύπαρκτες οντότητες, τις οποίες ο θεατής οφείλει να προσεγγίζει με υπερηφάνεια αλλά και σεβασμό, και – κυρίως – χωρίς πολλές ερωτήσεις.²²

Αντίθετα, η πλειονότητα πλέον των ελληνικών αλλά και των υπόλοιπων ευρωπαϊκών μουσείων φαίνεται τις τελευταίες δεκαετίες να στρέφεται προς την υπεραναπαραστατική προσέγγιση των μουσειολογικών τους προγραμμάτων όπου η εξαντλητική παρουσίαση των πολιτισμικών συμφραζόμενων με τη μορφή ενός (αναπόφευκτα μονοδιάστατου) αφηγήματος εγκλωβίζει τον θεατή εντός ενός γλαφυρού και διδακτικού μεν, αλλά σε κάθε περίπτωση ασφυκτικά περικλειστού κειμένου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης, το οποίο στρέφεται προς αυτή την κατεύθυνση με δύο πρόσφατες εκθέσεις του. Πρόκειται, κυρίως, για την μόνιμη έκθεση «Σκηνές από την καθημερινή ζωή στην αρχαιότητα», όπου – με μουσειολογικά άψογο τρόπο – παρουσιάζεται ένα ολοκληρωμένο αφήγημα με ολική αναπαράσταση της ζωής ενός νέου άνδρα στην αρχαία Ελλάδα.²³ Παράλληλα, η μόνιμη έκθεση της κλασικής συλλογής (με τον κάπως παραπλανητικό υπότιτλο «Μια ιστορία με εικόνες») αποτελεί μια πραγματικά εντυπωσιακή προσπάθεια, που όμως επίσης βασίζεται στην – καλυμμένη – αποδοχή περί της αυθεντίας του επιστημονικού λόγου, που όμως εκτίθεται με τρόπο απείρως φιλικότερο προς τον θεατή.²⁴ Στις εκθέσεις αυτές ο επισκέπτης καλείται να

συμμετάσχει σε ποικίλες δραστηριότητες όπως η παρακολούθηση βίντεο και η «αναζήτηση» πληροφοριών σε συρτάρια (που, αθέλητα πιστεύω, παραπέμπει στη φρουδική θεωρία!): ο «αόρατος» επιμελητής καλεί τον αμύητο επισκέπτη να αναζητήσει πληροφορήση μέσα από μια διαδικασία που εξελίσσεται έτσι σε περιπέτεια αυτογνωσίας.

Και τα δύο αυτά, άκρως αντίθετα, παραδείγματα μουσειολογικής προσέγγισης – η φαινομενική αποχή από το αναπαραστατικό εγχείρημα και η πλήρης επιβολή του – καθλώνουν τον επισκέπτη ως θεατή/αναγνώστη ενός δυναστευτικού, γραμμικού και απόλυτου, κειμένου. Τα αφηγήματα της αισθητικής υπεροχής αφ' ενός (που προτάσσει το Μουσείο Ακρόπολης) και της ιστορικής λειτουργικότητας αφ' ετέρου (που προβάλλει το Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης) υπήρξαν, βέβαια, καθοριστικά για την εξέλιξη της αρχαιολογίας και τη συγκρότηση των μουσείων, μήπως όμως αυτό δεν είναι το τέλος του αφηγήματος;

Με βάση αυτήν καθ' εαυτήν την υλικότητα του υλικού πολιτισμού, αλλά και την αμεσότητα με την οποία διαδρά το αντικείμενο με τον χρήστη ή τον θεατή του (απτότητα, χρηστικότητα κ.ο.κ.), η Ανθρωπολογία έχει καταβάλει σημαντικές προσπάθειες τις τελευταίες δεκαετίες να παρέμβει στον στεγανοποιημένο χώρο της Αρχαιολογίας και να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο ο μελετητής αποτιμά τόσο το «τέχνηργο» όσο και την πρόσληψή του. Κορυφαίο υπήρξε το εγχείρημα του Alfred Gell, το οποίο όμως έμεινε ουσιαστικά ημιτελές, λόγω του θανάτου του.²⁵ Στο ρηξικέλευθο βιβλίο του, ο Gell επεχείρησε να οργανώσει μια θεωρητική προσέγγιση σε αυτό που ονομάζουμε «τέχνη» που όμως να μην βασίζεται ούτε στην αισθητική ούτε στη σημειολογία. Η απόρριψη της αισθητικής αξίας του τέχνηργου βασίζεται στην παραδοχή ότι η αναζήτηση αισθητικής απόλαυσης στην τέχνη αποτελεί ένα σχετικά πρόσφατο επεισόδιο στην ιστορία της ανθρωπότητας, και μάλιστα περιορίζεται στη Δύση, όπου «έχουμε εξουδετερώσει τα είδωλά μας, ταξινομώντας τα εκ νέου ως τέχνη». Συμπερασματικά, συνεχίζει, «ο χωρισμός του ωραίου από το ιερό» προκύπτει από «μια ιδιαίτερα περιορισμένη Δυτική οπτική γωνία της μετα-Διαφωτισμόν εποχής».²⁶ Η απόρριψη της σημειολογίας βα-

22 Πβ. Πλάντζος (2009, σσ. 15-16).

23 Βλ. On-line στη διεύθυνση <http://www.cycladic.gr/frontoffice/portal.asp?page=NODE&cnode=72&clang=0> (τελευταία επίσκεψη 28.4.2010).

24 Βλ. On-line στη διεύθυνση <http://www.cycladic.gr/frontoffice/portal.asp?page=resource&resrc=1793&cnode=3&clang=0> (τελευταία επίσκεψη 28.4.2010).

25 Gell (1998).

26 Gell (1998, σ. 97). Πβ. Osborne και Tanner (2003), καθώς και τις άλλες εργασίες του τόμου όπου επιχειρείται η εφαρμογή της προσέγγισης του Gell στον χώρο (και) της κλασικής αρχαιολογίας. Επίσης, Dobres και Robb (2000).

σίζεται στην αποτυχία, όπως την προσλαμβάνει ο Gell, του στρουκτουραλισμού να ερμηνεύσει τον υλικό πολιτισμό χωρίς να καταφεύγει στην αξιωματική παραδοχή ότι λειτουργεί ως σύστημα, και μάλιστα γλωσσικό. Αν και το κομμάτι αυτό της θεωρίας του Gell έχει δεχτεί την αυστηρότερη κριτική,²⁷ πρόκειται για μια καινοτόμο πρόταση, σύμφωνα με την οποία το έργο (που φτάνει ως εμάς ως έκθεμα) δεν είναι «σύμβολο», φορέας δηλαδή ενός «μηνύματος» με το οποίο το έχει προικίσει η δημιουργική αυθεντία ενός αρχαίου «καλλιτέχνη», αλλά φορέας αυτοτελούς δράσης, αυτό που οι ανθρωπολόγοι αποκαλούν «agency». Η ιδέα ότι τα αντικείμενα – τα υλικά κατάλοιπα ενός πολιτισμού – είναι ανεξάρτητοι δράστες και όχι δείκτες σημασιών που τους αποδίδονται από άλλους (από τους ωσει παρόντες δημιουργούς, μελετητές, κριτικούς αναλυτές κ.ο.κ.)²⁸ είναι ικανή να απαλλάξει την αρχαιολογία από την αρπάγη του ιδεαλισμού στην οποία την καταδίκασε η νεωτερική της γενεαλογία. Πρόκειται, βέβαια, για μια θεωρητική κατασκευή, όπως άλλωστε θεωρητική κατασκευή αποτελεί και η κοινή παραδοχή πως κάποια αντικείμενα επικοινωνούν μέσω της αισθητικής τους ανωτερότητας. Η θεωρία της εμπρόθετης δράσης, όμως, αν και δεν έχει εφαρμοστεί ακόμη με πληρότητα στο χώρο της κλασικής αρχαιολογίας, φαίνεται να συμφωνεί με την εικόνα που μας παρέχουν τα ίδια τα αντικείμενα, ιδίως στις περιπτώσεις εκείνες που «μιλούν», μέσω επιγραφών, προς τον (αρχαίο) θεατή στο πρώτο πρόσωπο.²⁹ Αντικείμενα όπως τα άπειρα αναθήματα από τα αρχαία ιερά αντιμετωπίζονται από τους συγχρόνους τους ως αυτόνομες παρουσίες και όχι ως διαμεσολαβητές μηνυμάτων και συμβολισμών.³⁰

Η άνοδος ενός αρχαίου επισκέπτη στην αθηναϊκή Ακρόπολη ενδεχομένως να μη θύμιζε εντελώς την περίφημη Πάροδο του Χορού των Αθηναίων γυναικών από τον *Ίωνα* του Ευριπίδη, σίγουρα όμως είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι στο κείμενο – παρά τις όποιες διαμεσολαβήσεις του – οι θεραπεαινίδες της Κρέουσας δεν βλέπουν *έργα τέχνης*, αλλά τους ίδιους τους θεούς που τα έργα αναπαριστούν (πβ. στ. 187-192: «να, κι εδώ πέρα [...] οι δίδυμες μορφές μ' ένα βλέμμα πάμφωτο μας βλέπουν. –Όμως να, για δεξ

εκεί, σκοτώνει με χρυσό δρεπάνι ο γιος του Δία το θεριό της Λέρνας», μτφρ. Τ. Ρούσσου). Η γοητεία που ασκούν στον επισκέπτη μνημειακοί χώροι όπως τα ιερά των Δελφών ή της Ακρόπολης (αυτό που ο Gell ονόμαζε «technology of enchantment»)³¹ προκύπτει, σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, μέσα από πολυεπίπεδες στρατηγικές υλικής και πνευματικής καθυπόταξης του θεατή και όχι απλώς μέσα από μια γραμμική αντιστοίχιση κάποιων σημαινόντων («έργα τέχνης») με κάποια σημαινόμενα («μηνύματα»)³².

Ο σύγχρονος επισκέπτης του Μουσείου Ακρόπολης περιμένει να δει και ν' ακούσει περισσότερα για τον ρόλο των εκθεμάτων στην κοινωνία που τα δημιούργησε – ως λατρευτικά είδωλα, αλλά και ως άψυχους φορείς έμπυκτης ενέργειας – και λιγότερο για την αποστειρωμένη προσέγγιση ενός επιστημολογικού παραδείγματος που χρειάζεται άμεση αναθεώρηση. Η εμμονή στην «ταυτότητα» των αντικειμένων (αριθμοί ευρετηρίων, ταξινομητική ορολογία, κ.ο.κ.) και στην ποιητική τους γενεαλογία («έργο του τάδε») υπερτονίζει τη σημασία τους εντός του εργαστηρίου (ή του σπουδαστηρίου) αλλά συσκοτίζει τη δράση τους εντός του κειμένου της πολιτισμικής διάδρασης. Η δυσφορία του Gell απέναντι στον στρουκτουραλισμό δεν εμποδίζει τη θεωρία του να συντονιστεί με εκείνες του Barthes και του Derrida: εάν το «έργο τέχνης» δεν μπορεί να νοηθεί *hors-texte*, τότε η ερμηνεία του οφείλει να ανοικτεί πέρα από τη γραμμική σημασιολογία, πέρα από τον μονοσήμαντο συμβολισμό, έτσι ώστε να προσεγγίσει το πλέγμα των συγκεκριμένων δράσεων και συνδηλώσεων των οποίων είναι φορέας. Τι μπορεί να σημαίνει, για παράδειγμα, η πληροφορία ότι το αγγείο στην προθήκη είναι «φερώνυμο έργο του Ζωγράφου της Ακρόπολης 606», το οποίο μάλιστα μεταφράζεται, προφανώς από αβλεψία του μεταφραστή, σε «signed work by the Painter of Acropolis 606» (έμφαση δική μου); Προφανώς και δεν πρέπει να δίνουμε υπερβολική σημασία σε λάθη που οφείλονται στον εξοντωτικό φόρτο εργασίας των επιμελητών της έκθεσης, ιδιαίτερα κάτω από την πίεση της πολιτικής ηγεσίας για έγκαιρη ολοκλήρωση των εργασιών. Η ξηρότητα των συνοδευτικών κειμένων, όμως, δεν παύει να σηματοδοτεί τον θεσμικό σχολαστικισμό της ελληνικής αρχαιολογίας. Ιδιαίτερα η άνευ όρων παράδοση στην αυθεντία του δημιουργού (ακόμη κι αν αυτός πρέπει να επινοηθεί!) χαρακτηρίζει βαθειά την κλασικοαρχειολογική προσέγγιση στην αρχαία τέχνη μετατρέ-

27 Πβ. Layton (2003). Βλ. επίσης τη χλιαρή υποδοχή από τους αρχαιολόγους της μετα-διαδικασιακής προσέγγισης: Hodder και Hutson (2003, σσ. 90-105).

28 Gell (1998, σσ. 12-27).

29 Svenbro (1993).

30 Βλ. Whitley (2006).

31 Gell (1998, σ. 74).

32 Πβ. Wengrow (2007).

ποντας τη μουσειολογία σε βαριεστημένη γραφειοκρατική ενασχόληση.³³ Δέσμιο των ιδεαλιστικών εμμονών του, το Μουσείο περιορίζεται στο να επαναλαμβάνει τον εαυτό του, καθώς και το απαξιωμένο επιστημολογικό παράδειγμα στο οποίο παραμένει υπόλογο.

Ως εκ τούτου, το «νέο» Μουσείο εμφανίζεται να εκτελεί μια αποστολή ήδη «παλαιά», την οποία και θεωρεί ήδη «ολοκληρωμένη». Ερωτήματα όπως οι ανατολικές επιδράσεις στην αρχαϊκή τέχνη (εμφανέστατες στα πρώιμα αρχιτεκτονικά γλυπτά που εκτίθενται στο Μουσείο), ο ρόλος του χρώματος στην κλασική πλαστική (τα, αρχαϊκά ιδίως, γλυπτά της Ακρόπολης αποτελούν σημαντική πηγή για το θέμα, παρ' όλα αυτά τα απολύτως ορατά ίχνη χρώματος μένουν παντελώς ασχολίαστα αφήνοντας τον θεατή σε κατάσταση απορίας), η μετα-κλασική – ρωμαϊκή, οθωμανική, κ.ο.κ. – ιστορία της Ακρόπολης αποσιωπώνται επιδεικτικά, καθώς εμφανίζονται να αποστασιοποιούνται από το κλασικιστικό πρόταγμα.³⁴ Εδώ, ειδικά, το μουσειολογικό αφήγημα παραχωρεί τη θέση του σε μια σειρά παρασιωπήσεων και ιστορικών κενών: ενώ από την αρχή της έκθεσης κάποιες – υποτυπώδεις, αλλά στοιχειωδώς πληροφοριακές – πινακίδες πληροφορούν τον επισκέπτη για την «Ακρόπολη στα μυκηναϊκά και γεωμετρικά χρόνια», την «Ακρόπολη στους αρχαϊκούς χρόνους», κ.ο.κ., μάταια θα αναζητήσουμε κάποια πληροφορία για την Ακρόπολη στα χρόνια του Αλεξάνδρου, για παράδειγμα, στους Αυτοκρατορικούς χρόνους ή (θεός φυλάξοι!) στα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατο-

ρίας. Εδώ, μάλιστα, το τελευταίο έκθεμα – ένα πρόπλασμα της Ακρόπολης «περί το 1500 μ.Χ.» – φαίνεται ειδικά τοποθετημένο ώστε να παραπλανήσει αντί να ενημερώσει τον θεατή του: αναφέρεται στον Παρθενώνα ως χριστιανική εκκλησία και στα Προπύλαια ως κατοικία ενός (αγνώστου εθνικότητας) «Ηγεμόνα», λησμονώντας ότι, πολύ απλά, ο Παρθενώνας ήδη από το 1458 μ.Χ. είχε μετατραπεί σε τζαμί – το ίδιο τζαμί που διακόσια περίπου χρόνια αργότερα ο Εβλιά Τζελεμπί θα χαρακτηρίσει «το πιο λαμπερό» στον κόσμο!

Τέλος, πέρα από την πραγμάτευση εννοιών όπως η αθηναϊκή Δημοκρατία ή πολιτισμικά συστήματα όπως η αρχαιοελληνική θρησκεία – έννοιες που απουσιάζουν δραματικά από την έκθεση στο Μουσείο Ακρόπολης – ή την επαρκέστερη ανάλυση των εκθεμάτων του ως υλικών καταλοίπων ενός αρχαίου πολιτισμού, θα περίμενε κανείς από το νέο Μουσείο να αναφερθεί και στην Ακρόπολη ως απείκασμα του εθνικού οράματος κατά τον δέκατο ένατο τον εικοστό αιώνα.³⁵ Η σύγχρονη έρευνα, εφαρμόζοντας ένα εκτεταμένο διεπιστημονικό πρόγραμμα, έχει πολλαπλώς την Ακρόπολη ως πεδίο σύγκρουσης φαντασιακών συγκροτήσεων αλλά και έμβλημα, ταυτόχρονα, αντιθετικών μεταξύ τους ιδεολογημάτων. Αδιαφορώντας για τον διάλογο που διεξάγεται συνεχώς μεταξύ των υλικών καταλοίπων του ιστορικού παρελθόντος και των «κληρονόμων» του – μυημένων ή όχι – το Μουσείο χάνει την ευκαιρία να συμμετάσχει στον διάλογο αυτόν, μάταια επιχειρώντας να θέσει εαυτό «εκτός κειμένου». ■

33 Βλ. Plantzos (2008).

34 Βλ., αναλυτικότερα, Πλάντζος (2009, σσ. 15-16).

35 Βλ., κυρίως, Yalouri (2001)· επίσης, Loukaki (2008), Fouseki (2006), κ.ά.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barthes, R. (1967): *Writing Degree Zero* (μτφρ. A. Lavers και C. Smith), Jonathan Cape, Λονδίνο.
- Barthes, R. (1977): *Image – Music – Text* (μτφρ. S. Heath), Hill and Wang, Νέα Υόρκη.
- Caplan, J. (1989): Postmodernism, poststructuralism, and deconstruction: notes for historians, *Central European History*, 22 (3/4), σσ. 260-278.
- Derrida, J. (1978α): *Writing and Difference* (μτφρ. A. Bass), The University of Chicago Press, Σικάγο.
- Derrida, J. (1978β): *Positions* (μτφρ. A. Bass), The University of Chicago Press, Σικάγο.
- Derrida, J. (1997): *Of Grammatology* (μτφρ. G. Chakravorty Spivak), The Johns Hopkins University Press, Βαλτιμόρη και Λονδίνο.
- Dobres, M.-A. και Robb, J.E. (2000): *Agency in Archaeology*, Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη.
- Fouseki, K. (2006): Conflicting discourses on the construction of the New Acropolis Museum: past and present, *European Review of History*, 13 (4), σσ. 533-548.
- Gell, A. (1998): *Art and Agency. An Anthropological Theory*, Oxford University Press, Οξφόρδη.
- Gellner, E. (1983): *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca NY.
- Hodder, I. και Hutson, S. (2003): *Reading the Past. Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, 3η έκδ., Cambridge University Press, Καίμπριτζ.
- James, N. (2009): The Acropolis and its new museum, *Antiquity*, 83, σσ. 1144-1151.
- Layton, R. (2003): Art and Agency: a reassessment, *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 9 (3), σσ. 447-464.
- Loukaki, A. (2008): *Living Ruins, Value Conflicts*, Aldershot, Ashgate.
- Marcus, G.E. και Fischer, M.M.J. (1986): *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*, The University of Chicago Press, Σικάγο.
- Olsen, B. (1990): Roland Barthes: from sign to text, στο C. Tilley (επιμ.) *Reading Material Culture*, Blackwell, Οξφόρδη, σσ. 163-205.
- Osborne, R. και Tanner, J. (2007): Introduction: *Art and Agency and Art History*, στο R. Osborne και J. Tanner (επιμ.) *Art's Agency and Art History*, Blackwell, Οξφόρδη, σσ. 1-27.
- Peckham, R.S. (2001): *National Histories, Natural States. Nationalism and the politics of place in Greece*, I.B. Tauris, Λονδίνο και Νέα Υόρκη.
- Plantzos, D. (2008): Time and the Antique: linear causality and the Greek-art narrative, στο D. Damaskos και D. Plantzos (επιμ.): *A Singular Antiquity. Archaeology and Hellenic Identity in 20th-Century Greece*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα, σσ. 253-272.
- Πλάντζος, Δ. (2007): Ο κλασικός αρχαιολόγος και η διακύβευση του παρελθόντος, στο Έ. Σημαντώνη-Μπουρνιά et al. (επιμ.): *Αμύμονα Έργα. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Βασίλη Κ. Λαμπρινουδάκη*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, σσ. 566-583.
- Πλάντζος, Δ. (2009): Η Κιβωτός και το Έθνος: ένα σχόλιο για την υποδοχή του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως, *Σύγχρονα Θέματα*, 106 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος), σσ. 14-18.
- Shanks, M. (1996): Style and the design of a perfume jar from an Archaic Greek City State, στο R.W. Preucel και I. Hodder (επιμ.) *Contemporary Archaeology in Theory. A Reader*, Blackwell, Οξφόρδη, σσ. 364-93.
- Svenbro, J. (1993): *Phrasikleia: An Anthropology of Reading in Ancient Greece* (μτφρ. J. Lloyd), Cornell University Press, Ithaca NY.
- Wengrow, D. (2007): Enchantment and Sacrifice in early Egypt, στο R. Osborne και J. Tanner (επιμ.) *Art's Agency and Art History*, Blackwell, Οξφόρδη, σσ. 28-41.
- White, H. (1980): The value of narrativity in the representation of reality, *Critical Inquiry*, 7 (1), σσ. 5-27.
- Whitley, J. (2006): Classical art and human agency: a tale of two objects in fifth-century Greece, στο Ν. Σταμπολίδης (επιμ.) *Γενέθλιον. Αναμνηστικός Τόμος για την συμπλήρωση είκοσι χρόνων λειτουργίας του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης*, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή, Αθήνα, σσ. 227-236.
- Yalouri, E. (2001): *The Acropolis. Global Fame, Local Claim*, Berg, Οξφόρδη και Νέα Υόρκη.